

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТРОЯНДИ

Рецензія на книгу: Рубцова О.Л. Рід *Rosa L.* в Україні: генофонд, історія, напрями досліджень, досягнення та перспективи: монографія. — К.: Фенікс, 2009. — 375 с.

У рецензованій книзі викладено результати чвертьвікової науково-дослідницької діяльності відомого вченого, доктора біологічних наук, куратора Саду троянд Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України Олени Леонідівни Рубцової. Це, безперечно, піонерна в національному масштабі книга.

Монографія містить вісім розділів. Розділ 1 знайомить з історіографією та джерельною базою дослідження, розділ 2 розкриває перед читачами економічне та соціальне значення троянд як у давнину, так і нині. Розділи 3 та 4 присвячені історії досліджень в Україні відповідно дикорослих та інтродукованих троянд. Характеристику еколого-біологічних особливостей представників роду *Rosa L.* наведено у розділі 5. У розділі 6 підбито підсумки селекційної роботи з трояндами — як декоративними, так і ефіроолійними. Розділ 7 дає повне уявлення про біологічні основи вирощування та розмноження троянд, а 8-й — про стандарти використання троянд у ландшафтному дизайні. Список використаних джерел вражає — 969 пунктів. Монографію проілюстровано документами, мапами, малюнками, портретами, а також кольоровими фото сортів троянд.

Початок вивчення роду *Rosa* в Україні О.Л. Рубцова датує серединою XVIII ст. У книзі згадуються видатні українські флористи минулого: В.Г. Бессер (який запропонував власну систему роду та заснував одну з перших вітчизняних колекцій видів роду *Rosa*),

П.С. Рогович (чия гербарна колекція є надзвичайно репрезентативною), І.Ф. Шмальгаузен (автор систематичної обробки шипшин Київської флори) та ін. Описано внесок в українську родологію наших сучасників, у тому числі О.М. Дубовик, В.Г. Собка, М.М. Федорончука, В.Г. Хржановського.

Що стосується історії інтродукції троянд, то на території України вона починається значно раніше, ніж вважає О.Л. Рубцова, ймовірно, ще за часів Кримського ханства, про що свідчать спогади турецького гуманіста XVII ст. Е. Челебі [1] та квіткові барельєфи на цвинтарі Бахчисарайського палацу, заснованого у XVI ст.

У монографії висвітлено особливості інтродукції троянд у Російській імперії та СРСР, а також в Україні. Київ, Ялта, Харків, Одеса, Умань, Біла Церква, Тростянець є пунктами інтродукції троянд. Пошуки О.Л. Рубцової дали змогу відновити імена людей, чия підприємницька ініціатива сприяла швидкому розвитку національного квітництва, поширенню трояндових насаджень. Ми маємо пишатися тим, що «серед видатних селекціонерів XX та XXI ст., таких, як Кордес, Мейян, Дельбар, є українські селекціонери» (с. 159). Йдеться насамперед про новаторську гібридизаційну практику М.А. Гартвіса у Нікітському економіко-ботанічному саду, який створив сотню сортів, зокрема визнаний у Європі шедевр 'Comtesse de Woronzoff'. Подальше продовження нікітської лінії асоціюється з фігурою М.Д. Костецького, але найбільше — з прізвищем Клименко. Творчість «трояндової династії», особливо В.М. та З.К. Клименко,

заслуговує на більше висвітлення в літературі, враховуючи майже легендарні сторінки їх біографій, фантастичну наполегливість і цілеспрямованість, широке визнання в Україні та за кордоном.

Із колекцій і селекційних шкіл, які розглядаються в монографії, особливу увагу приділено колекції Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка. Дослідження самої авторки книги висвітлено невинувато стисло.

О.Л. Рубцова бачить тему широко. Зокрема у книзі наведено дані про виявлені в урбанофлорах країни види шипшин, динаміку трояндових насаджень у Києві. Авторка побіжно торкається навіть «вічної» проблеми захисту громадських насаджень від громадян.

Олена Леонідівна намагається встановити максимально точну історичну версію, стосується це розміщення експозиції троянд у Нікітському саду чи проектів розарію Національного ботанічного саду. Останньому — найбільшому в Україні — присвячено найнатхненніші сторінки монографії. Проаналізовано також творчість видатних ландшафтних архітекторів.

О.Л. Рубцова чітко сформулювала напрями, в яких слід продовжувати роботу з вивчення троянд, зокрема застосування методів молекулярної філогенії при дослідженні таксонів, опрацювання методів культури троянд *in vitro*.

Авторка дійшла висновку, що в селекції троянд використано близько 25 видів, і навіть активна інтродукція нових таксонів у ХХ ст. істотно не вплинула на селекційну роботу. Це підтверджують результати філогенетичного аналізу роду *Rosa*, проведеного канадськими і новозеландськими вченими: «cultivated commercial roses have a relatively narrow genetic background»¹ [2:

¹ «...комерційні троянди, що вирощуються, мають відносно вузьке генетичне підґрунтя».

374]. Олена Леонідівна також установила, що структура розаріїв еволюціонувала певною мірою незалежно від панівних архітектурних стилів.

Матеріал про світові досягнення в селекції троянд викладено з точки зору європоцентризму. Проте зрозуміло, що появі в Європі вихідних перських, китайських та індійських декоративних форм передувала тривала селекційна робота у східних країнах. Недостатньо висвітлено етноботанічний аспект. Наведені зауваження не знижують цінності монографії. У зв'язку з цим хотілося б процитувати рецензію на книгу професорки А. Байтоп «Дослідження з історії ботаніки в Туреччині»: «However difficult it is to write such a comprehensive book, it is equally easy to criticise it. We should not resort to cheap criticisms like «she has not touched on this issue or she has not mentioned that person» but should... regard the book as a beginning»² [3: 349].

1. *Книга* путешествия. Турецкий автор Эвлия Челеби о Крыме (1666–1667). — Симферополь: ДАР, 1999. — 144 с.

2. *Bruneau A., Starr J., Joly S.* Phylogenetic relationships in the Genus *Rosa*: New evidence from chloroplast DNA sequences and an appraisal of current knowledge // *Systematic Botany*. — 2007. — 32, N 2. — P. 366–378.

3. *Can Başer K.H.* Studies on the History of Botany in Turkey ...[a reference] // *Turk. J. Bot.* — 2004. — 28. — P. 349.

4. *Potter J.* *The Rose: A true history*. — Atlantic Books, 2010. — 132 p.

А.В. Єна

² «Втім, наскільки важко написати подібну вичерпну роботу, настільки легко критикувати її. Ми не повинні опускатися до дешевого критицизму на кшталт «вона не торкнулася цієї теми, вона не згадала цієї людини», але нам треба... вважати таку книгу як початок».